

УДК 323.1+327.7+327.8+328

DOI: 10.24144/2078-1431.2024.1(32).134–144

*Олексій Янін,
аспірант кафедри політології та міжнародних відносин*

*Леся Корнат,
кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Національний університет «Львівська політехніка»*

ФАКТОР КОРИННИХ НАРОДІВ У РЕІНТЕГРАЦІЇ ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНОГО КРИМУ

Статтю присвячено дослідженню впливу фактора корінних народів на процес реінтеграції тимчасово окупованого Криму. Обґрунтовано, що роль корінних народів Криму є визначальною у процесі майбутньої реінтеграції. Розкрито важливість врахування потреб корінних народів Криму крізь призму культурних, економічних, політичних, правових та соціальних аспектів, задля забезпечення сталої та гармонійної реінтеграції регіону. Наголошено на необхідності забезпечення прав корінних народів, захисту під гарантіями українського та міжнародного права. Зроблено висновок, що співпраця та партнерство з представниками корінних народів є ключовими елементами успішної реінтеграційної стратегії.

Ключові слова: *корінний народ, реінтеграція, Крим, стратегія, вплив.*

The article is devoted to the study of the influence of the factor of indigenous peoples on the process of reintegration of the temporarily occupied Crimea. The article reveals the importance of considering the needs and opinions of the indigenous peoples of Crimea through the prism of cultural, economic, political, legal, and social aspects to ensure a sustainable and harmonious reintegration of the region. The role of the indigenous peoples of temporarily occupied Crimea is critical and integral in the process of future reintegration, given the region's unique cultural and historical heritage. The indigenous peoples of Crimea – Crimean Tatars, Krymchaks, and Karaites – are key participants in the process of restoring the socio-economic and political life of the peninsula. The need to ensure the rights of indigenous peoples, a sense of belonging, self-determination, and protection under the guarantees of Ukrainian and international law was emphasized. The involvement of indigenous peoples in dialogue, decision-making, and implementation of development programs will create an opportunity to build a tolerant and inclusive society in the temporarily occupied Crimean region. It has been studied that in world history there are only a few examples of reintegration with the involvement of indigenous peoples – New Zealand, Canada, Norway, and Denmark, which can be useful for Ukraine in reintegration of temporarily occupied Crimea.

Keywords: *indigenous people, reintegration, Crimea, strategy, impact.*

Постановка проблеми. Корінні народи відіграють важливу роль у процесі реінтеграції тимчасово або окупованої території з багатьох причин, зокрема вони мають глибокі зв'язки з територією, що її традиційно населяють, а притаманні їм культурні та історичні знання можуть бути ключовими для відновлення традицій, мови, релігії та ідентичності цієї території. Дії тоталітарного режиму СРСР спричинили латентні етносоціальні конфлікти в Кримському регіоні через масові депортації національних груп, репресії за етнічною ознакою. Результат вищезазначеного прослідковується у сучасних реаліях політичного та культурного життя тимчасово окупованого півострова. З огляду на нинішню окупацію земель Кримського півострова, існує потенційна загроза зникнення та асиміляції корінних жителів, зважаючи на загарбницьку та деструктивну політику Російської Федерації, що і визначає актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти проблеми реінтеграції Криму висвітлено у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів: К. Коростеліної [22]; Г. Сассе [23]; О. Борлюк [14]; Г. Кельмана [21]; С. Гартнера [16]; О. Соболевої [24]; Ш. Берні [15]; Б. Вільямса [29] та ін. Викладену інформацію підкріплено нормативно-правовими документами українського законодавства [1; 7; 8; 10] та міжнародного права [18; 19; 20; 26; 27].

Формулювання мети та цілей статті. Метою статті є визначення впливу фактору корінних народів на процес реінтеграції тимчасово окупованої території Кримського півострова. Проблематика статті вимагає дослідження історії та культури корінних народів Криму та їх зв'язків з тимчасово окупованою землею, ролі у формуванні соціальної та політичної ситуації, впливу на міжетнічний діалог та мирне співіснування на тимчасово окупованій території, ключових факторів успішної інтеграції корінних народів у відновлення соціально-економічного та політичного життя півострова, потенційних ініціатив та заходів, спрямованих на залучення корінних народів до процесу реінтеграції на прикладі іноземного досвіду та оцінки їх можливого внеску, враховуючи українське та міжнародне право.

Методи дослідження. Для дослідження та реалізації поставленої мети було залучено низку загальнонаукових методів, як-от: історичний метод (надав змогу здійснити історичний огляд корінних народів тимчасово окупованого Криму); метод системного аналізу (відіграв ключову роль у вивченні політичних процесів та рішень, які стосуються корінних народів у контексті реінтеграції Криму); кейс-метод (збір та аналіз іноземного досвіду та виділення цінних для України прикладів у питанні реінтеграції); прогностичний метод (допоміг у висуненні ключових факторів успішної інтеграції та шляхів перспективного залучення корінних народів до відновлення соціально-економічного та політичного життя тимчасово окупованого Криму); індукція та дедукція (допомогли при виведенні припущень та висновків щодо досліджуваної проблеми); метод аналізу та синтезу (посприяв комплексному дослідженню ролі корінних народів у процесі реінтеграції Криму та формулюванню кінцевих результатів). Та-

кий емпіричний метод дослідження, як аналіз документів, посприяв достовірності результатів дослідження.

Результати дослідження. Корінні народи Криму мають тривалу історію, пов'язану з різними етапами міграційних процесів, формуванням та розвитком культурних спільнот на території сучасного Кримського півострова. Вони виникли через поєднання різних етнічних та культурних впливів, які сформували унікальні характеристики та ідентичність цих народів. Крим, населений різними націями, вважається одним із найбільш багатонаціональних регіонів Європи. Наприклад, кримські татари – найвідоміший серед корінних народів Криму, його корені у тюркських племенах, які жили на території півострова ще задовго до приходу монголів у XIII столітті. У XV столітті Крим став ханством, а кримські татари – домінуючим етносом, який вплинув на формування кримської ідентичності. Після монгольської імперії частини цих племен розселилися по різних частинах Криму, формуючи власні суспільства та культури. До 1783 року Кримське ханство було номінально незалежним ханством Османської імперії, допоки його не анексувала Росія. Після російської революції Крим був якийсь час незалежним – з 1917 по 1918 роки, але незабаром, у 1921 році, був включений до Радянського Союзу як автономна республіка Російської Федерації.

Невід'ємними є зв'язки корінних народів з тимчасово окупованим Кримом. Тому важливим є питання дослідження впливу окупації на них та їх взаємовідносин з новим політичним, економічним та соціокультурним середовищем. За сталінського режиму жорстокі репресії, викликані зростаючим націоналізмом і шовінізмом, призвели до масових арештів населення. Вже в 1944 році почалася примусова депортація кримських татар до Центральної Азії. За деякими даними, депортації з півострова підлягали й вірмени, греки та болгар. Відповідно метою та результатом стали не лише знищення системи національного виховання і культури, а й створення хибних уявлень про так звану «зраду» кримських татар, етнічні групи яких стали вважатися людьми «другого сорту» [28].

Наприкінці 1980-х років почалося масове повернення кримських татар, вірмен, німців, болгар, греків, що змінило етнічний склад Криму. У 1989 році обмеження щодо повернення всіх депортованих етнічних груп кримського півострова було анульовано декларацією Верховної Ради України, а вжиті проти депортованих етнічних груп дії визнано злочинними. Існували спроби формування ворожого ставлення до репатрійованого цивільного населення, наприклад, у жовтні 1992 року у селі Красний Яр було зруйновано татарську будівлю та арештовано сорок кримських татар, що спровокувало масові репресії. Національна українська влада, у свою чергу, вжила заходів: підписано Декларацію прав громадян України 1991 року, яка гарантувала рівноправність усіх національностей, а у 1992 році було деталізовано систему кримських державних установ, які займалися питаннями та потребами повернення депортованих етнічних груп [1].

Беручи до уваги теоретичний контекст проблеми, важливим є те, що перебування на спільній території різних етнічних груп є загальним

явищем у більшості національних держав, що розвиваються. Наприклад, Г. Кельмен пояснює, що створення нових держав породжує стимули до етнічної однорідності, в результаті чого систематичні зусилля з маргіналізації або знищення етнічних «чужих» призводять до конфлікту, де обрана ідентичність одних несумісна з ідентичністю, що нав'язана іншими [21]. Отже, становлення національної ідентичності може відкривати шляхи до формування нового спільного та толерантного національного образу та зменшення конфліктів [22]. Вчені С. Гартнер та Дж. Довідіо виділяють три моделі внутрішньогрупової ідентичності: нова спільна ідентичність, де індивідуальні уявлення окремих людей про свою групову приналежність можуть змінюватися; нова загальна ідентичність – формує ставлення до колишніх членів «аутгрупи» більш позитивним, незважаючи на довгу історію правопорушень; нова національна ідентичність, в свою чергу, забезпечує сильне відчуття єдності між цими групами, а саме: самоповагу, впевненість, гідність, які пов'язані з цією національною ідентичністю та сприятимуть зменшенню міжгрупових упереджень та конфліктів [16].

Тому роль корінних народів у формуванні соціальної та політичної ситуації в тимчасово окупованому Криму є значною і визначальною, оскільки дотепер вони відігравали важливу роль у культурному та соціальному житті регіону, а після окупації ця роль зазнала значних змін. Слід виділити, на нашу думку, найголовніше:

1. Соціальна структура: корінні народи Криму мають велику кількість представників у різних сферах суспільства, включаючи політику, бізнес, культуру, освіту.
2. Політичний тиск: корінні народи виступають ключовими учасниками політичного процесу; їх лідери, представники грають важливу роль у формуванні політичних позицій, висловлюють вимоги щодо прав своїх співвітчизників.
3. Збереження ідентичності: корінні народи активно виступають за збереження своєї культурної, мовної ідентичності, займаються ініціативами з підтримки мови, традицій та релігійних обрядів, що відіграє важливу роль у збереженні культурного різноманіття регіону.
4. Міжетнічний діалог: корінні народи виступають посередниками та миротворцями у міжетнічних конфліктах, активно співпрацюють над зміцненням взаємопорозуміння, сприяють досягненню миру та стабільності у регіоні.

У міжнародному праві, як і в політиці, єдиного загальноприйнятого визначення корінних народів не існує. Так само й Декларація про права корінних народів не дає його трактування, а зазначає, що корінні народи та особи, які до них належать, наділені правом бути належними до корінної громади чи народності відповідно до її традицій і звичаїв, та мають право ідентифікувати свою етнічну приналежність [26]. Постійний Форум ООН із питань корінних народів підкреслює своєрідні критерії їх визначення, а саме: тісний зв'язок корінних народів з територією та природними ресурсами; мовну та культурну відокремленість; відособлення соціальної, економічної, політичної та правової систем [4].

Відповідно до Закону «Про корінні народи України» 2021 року територія окупованого Криму населена такими корінними народами, як: кримські татари, кримчаки та караїми – унікальна первісна етнічна спільнота, що сформувалася на українській території, чії самобутні традиції, мова та звичаї є унікальною та невід’ємною частиною культурної спадщини України та становить етнічну меншість [13]. Роль кримських татар є важливою у забезпеченні сталого та мирного повернення Криму відповідно до Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій Автономної Республіки Крим та міста Севастополя 2021 року [9]. Слід зазначити, що Україна ще у 2014 році задекларувала статус кримськотатарського народу як корінного та приєдналася до Декларації прав корінних народів ООН 2007 року.

Вагомою умовою успішної реінтеграції є участь корінних народів у процесі прийняття рішень, а розвиток освіти серед корінних народів та збереження їхньої культурної спадщини є ключовими аспектами реінтеграції. В свою чергу, інтеграція традиційних знань у сучасну освітню систему може сприяти збереженню унікальної культури. У вищезгаданій Стратегії наголошується на участі корінних народів у економічному розвитку тимчасово окупованих територій, що може сприяти їхньому сталому відновленню [6], [13].

Грунтуючись на вищезазначеній інформації, можемо зазначити такі ключові фактори успішної інтеграції корінних народів у відновлення соціально-економічного та політичного життя тимчасово окупованого Криму: забезпечення участі у прийнятті рішень (активної участі представників корінних народів у формуванні та реалізації політики, що стосується розвитку півострова); збереження культурної спадщини (підтримка, збереження традицій, мови, обрядів та інших аспектів культурної спадщини корінних народів, що сприяє відчуттям приналежності та ідентичності); економічна підтримка (надання можливостей для економічного розвитку та самодостатності корінних народів шляхом підтримки їхнього підприємництва, аграрних та ремісничих ініціатив); забезпечення прав людини (дотримання прав людини для всіх мешканців Криму та боротьба з будь-якою формою дискримінації та насильства); діалог та співпраця (платформи відкритого діалогу, співпраці між корінними народами та іншими етнічними групами, формування довіри та взаєморозуміння).

Вагомим є забезпечення прав корінних народів, що є важливою складовою реінтеграції, а гарантії захисту від дискримінації, якої вони зазнають в умовах російської окупації, підтримка їх автохтонності і традиційних установ може посприяти мирному злагодженню. Сьогодні багато представників корінних народів стикаються з рядом проблем у галузі прав людини, зберігаються тенденції загрози їхній культурі, експлуатації земель, території та ресурсів [5].

Безпрецедентний доступ корінних народів до правових і політичних процесів у сфері прав людини на міжнародному рівні забезпечується Загальною декларацією прав людини 1948 року, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року, Міжнародним пактом про

економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Декларацією ООН про права корінних народів 2007 року, Конвенцією Міжнародної організації праці про корінні народи і народи, котрі ведуть племінний спосіб життя в незалежних країнах №169 [18]. Декларація ООН про права корінних народів є найповнішим документом у міжнародному праві, описує права корінних народів та перераховує наявні стандарти їх захисту та визначення: право на автономію, право на володіння землею, територією та ресурсами, права в економічній, соціальній та культурній сферах, групові права, принципи рівності та запобігання дискримінації [3].

Основи державної політики України щодо забезпечення прав корінних народів закладено відразу із проголошенням незалежності – рівні права всіх етнічних груп зафіксовані у Декларації про державний суверенітет, Декларація прав національностей висвітлює в свою чергу принципи політики у етнонаціональній галузі відносин та забезпечує гарантування всім народам, етнонаціональним групам та індивідам, які проживають на українській території, захист прав та рівність [1], [8]. Згаданий вище Закон України «Про корінні народи» не лише задекларував визначення корінного народу України, а й виступає основним документом, що регулює статус та закріплює гарантії прав та свобод [6]. Це також включає взаємодію представницьких органів з урядовими та місцевими органами влади, реалізацію заходів задля підтримки корінних народів, гарантій індивідуальних та колективних прав, спеціальний статус для їхніх представницьких органів та окрему бюджетну програму для фінансування їхньої діяльності [3], [4].

В контексті цього слід згадати про діяльність міжнародної громадської організації «Фонд досліджень та підтримки корінних народів Криму», спрямовану на їх залучення до прийняття рішень, захисту та задоволення національно-культурних, юридичних, соціальних, економічних та інших прав і створену групою кримськотатарської інтелігенції у 1997 році. За роки існування Фондом підготовлено ряд звітів, скарг та повідомлень до інституцій ЄС про порушення прав кримських татар, караїмів та кримчаків. Окрім того, Фонд бере участь у судових процесах щодо захисту прав кримських татар, здійснює інформаційну, просвітницьку та лобістську діяльність [2].

Вивчення міжнародного досвіду щодо взаємодії з корінними народами може надати Україні цінні уроки та стратегії для успішної реінтеграції [3]. Практики інших країн можуть бути важливими для розробки національної політики у перспективі. Слід зауважити, що у жодному із згаданих нижче випадків не спостерігається тотальна окупація території корінних народів. Але, в свою чергу, вони можуть послуговувати корисними практиками щодо забезпечення прав корінних народів після реінтеграції Криму.

Так, у Новій Зеландії після тривалого періоду конфліктів між корінним народом маорі та британськими поселенцями в 1840 р. був підписаний Договір Вайтангі. Він визнав маорі рівноправними громадянами та закріпив їхні права на землю. Це сприяло мирній реінтеграції маорі в суспільство Нової Зеландії. Їхня мова та культура зараз захищені законом, а представники беруть участь у політичному житті країни [25].

Канада має позитивний досвід вирішення питань корінних народів через створення спеціальних установ, як-от Комісія з питань поземельних вимог корінних народів. Це допомогло мирно вирішувати територіальні суперечки та сприяло економічному розвитку їхніх громад [13]. Питання прав корінного народу саамів є важливим для Норвегії. У 1989 р. був створений Саамський парламент як представницький і консультативний орган. Саами мають право на самоврядування, збереження своєї мови, культури та традиційних промислів, як-от оленярство [17]. У 2009 р. територія Гренландії у складі Данії отримала розширене самоврядування, що забезпечило більшу автономію для її корінного народу інуїтів. Уряд Гренландії активно залучений до процесів, що стосуються інтересів корінного населення [11].

Виходячи із зазначених положень, можемо виділити існуючі, на нашу думку, потенційні ініціативи та заходи, спрямовані на залучення корінних народів Криму до процесу реінтеграції: створення діалогових платформ: організація спеціальних форумів, конференцій та круглих столів для представників корінних народів Криму; участь у прийнятті рішень: забезпечення представництва корінних народів у владних структурах та механізмах прийняття рішень, що стосуватимуться майбутнього Криму, з метою можливого впливу на процес реінтеграції та захисту власних інтересів; забезпечення культурної автономії: розвиток та підтримка програм задля збереження традицій, мови та культурних цінностей корінних народів Криму; економічні стимули: надання фінансової підтримки та допомоги, створення економічних можливостей; освітні та навчальні програми: забезпечення доступу до якісної освіти і навчальних програм, котрі враховують історію, культуру та ідентичність корінних народів [10].

Висновки. Роль корінних народів є критичною та невід’ємною, оскільки вони не лише втілюють унікальну культурну та історичну спадщину регіону, а й є ключовими учасниками в процесі відновлення соціально-економічного та політичного життя. Залучення корінних народів до діалогу, прийняття рішень та реалізації програм розвитку створює не лише можливість для врахування їхніх потреб та інтересів, а й сприяє побудові більш толерантного та інклюзивного суспільства. Успішна реінтеграція потребує врахування та поваги до прав корінних народів, їхнього відчуття приналежності та самовизначення, забезпечення яких здійснюватиметься під гарантіями українського та міжнародного права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Декларація прав національностей України / Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення: 09.04.2024).
2. Інформація про результати діяльності Міжнародної громадської організації «Фонд досліджень та підтримки корінних народів Криму» за 2014-2016 роки / Міжнар. громад. орг. «Фонд дослідж. та підтримки корін. народів Криму», 2016.

3. Корінні народи і правозахисна система Організації Об'єднаних Націй (9-те вид.). Харків : ГО «Харків. правозахисна група», 2019. 52 с.
4. Корнат Л. Державна політика щодо корінних народів в Україні // Актуальні питання суспільних наук: наукові дискусії. 2021. С. 50–54.
5. Корнат Л. Нормативно-правове забезпечення прав корінних народів: міжнародний досвід та українські перспективи // Вісник Львівського університету. 2021. № 37. С. 161–16.
6. Крим – це Україна: Стратегія деокупації та реінтеграції / Репозиторій ОДУВС. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b01e95bd-f05f-48e3-a643-91708322b425/content> (дата звернення: 11.04.2024).
7. Про внесення змін до плану заходів з реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя / Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-planu-zakhodiv-z-realizatsii-s288-40423> (дата звернення: 12.04.2024).
8. Про корінні народи України / Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20> (дата звернення: 12.04.2024).
9. Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя: Указ Президента України № №117/2021 / Офіційний вебпортал Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> (дата звернення: 17.04.2024).
10. Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя / Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020525-21#Text> (дата звернення: 10.04.2024).
11. РБК-Україна. Гренландія отримала статус розширеної автономії. РБК-Україна. URL: https://daily.rbc.ua/ukr/show/grenlandiya_poluchila_status_rasshirenoy_avtonomii210620091/amp (дата звернення: 17.04.2024).
12. Ткаченко Є. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин. Міністерство освіти і науки України. Київ : ФОРМ Големб. О.О., 2018. 309 с.
13. Янін О. Світовий досвід реінтеграції тимчасово окупованих територій // Актуальні проблеми міжнародних відносин та зовнішньої політики : матеріали науково-практ. конф., м. Львів, 28 берез. 2024 р.
14. Burluyk O. Chapter 4 Lessons from the (un)rule of law in Crimea. Monograph Chapter. 2021. P. 73–95.
15. Burney S. Identity, ethnicity, and ethnogenesis: the reintegration of formerly deported Crimean tatars. The Harriman Institute. 2021. Vol. 3, no. 14. P. 7–14. URL: <https://academiccommons.columbia.edu/doi/10.7916/d8-9dt9-wj32> (date of access: 03.04.2024).
16. Gaertner S. Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model. New York : Psychology Press, 2000. 212 p.
17. Gaski H. Samenes historie – Store norske leksikon. Store norske leksikon. URL: https://snl.no/samenes_historie (date of access: 17.04.2024).
18. Indigenous and tribal peoples convention, No. 169. URL: https://webapps.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:REV,en,C169,/Document (date of access: 10.04.2024).

19. International Covenant on Civil and Political Rights. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights> (date of access: 09.04.2024).
20. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (date of access: 09.04.2024).
21. Kelman H. Nationalism, patriotism, and national identity: Social-psychological dimensions. *Patriotism: In the lives of individuals and nations*. 1997. P. 165–189.
22. Korostelina K. Management of Multicultural Communities in Crimea. Kumarian Press. URL: https://books.google.com/books/about/Building_Peace.html?hl=uk&id=Z7n6gzi1o_IC (date of access: 08.04.2024).
23. Sasse G. The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict. Harvard Series in Ukrainian Studies. Harvard: Harvard University Press, 2007. 368 p.
24. Sobolieva O. Landscape, Culture, Identity: Repatriation of Crimean Tatars and the Processes of Constructing the Placem. *Euxeinos: Governance & Culture in the Black Sea Region*. 2019. Vol. 9, no. 27. P. 114–118.
25. Te Tiriti o Waitangi – the Treaty of Waitangi. Te Ara Encyclopedia of New Zealand – Te Ara Encyclopedia of New Zealand. URL: <https://teara.govt.nz/en/te-tiriti-o-waitangi-the-treaty-of-waitangi/print> (date of access: 17.04.2024).
26. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. URL: <https://www.ohchr.org/en/indigenous-peoples/un-declaration-rights-indigenous-peoples> (date of access: 09.04.2024).
27. Universal Declaration of Human Rights. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (date of access: 09.04.2024).
28. Williams B. The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin's Conquest. Oxford : Oxford University Press, 2015. 320 p.
29. Williams B. The Hidden Ethnic Cleansing of Muslims in the Soviet Union: The Exile and Repatriation of the Crimean Tatars. *Journal of Contemporary History*. 2014. Vol. 37, no. 3. P. 323–347.

REFERENCES

1. Deklaratsiia prav natsionalnostei Ukrainy [Declaration of the Rights of Nationalities of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> [in Ukrainian].
2. Mizhnarodna hromadska orhanizatsiia «Fond doslidzhen ta pidtrymky korinnykh narodiv Krymu», (2016). *Informatsiia pro rezultaty diialnosti Mizhnarodnoi hromadskoi orhanizatsii «Fond doslidzhen ta pidtrymky korinnykh narodiv Krymu» za 2014–2016 roky [Information on the results of the activities of the International NGO “Fund for Research and Support of the Indigenous Peoples of Crimea” for 2014–2016]* [in Ukrainian].
3. *Korinni narody i pravozakhysna systema Orhanizatsiyi Ob'yednanykh Natsiy [Indigenous peoples and the human rights system of the United Nations]*. Kharkiv : HO «Kharkiv. pravozakhysna hrupa», 2019, 52 [in Ukrainian].
4. Kornat, L. (2021). Derzhavna polityka shchodo korinnykh narodiv v Ukraini [State policy regarding indigenous peoples in Ukraine]. *Aktualni pytannia suspilnykh*

- nauk: naukovi dyskusii - Current issues of social sciences: scientific discussions*, 50–54 [in Ukrainian].
5. Kornat, L. (2021). Normatyvno-pravove zabezpechennia prav korinnykh narodiv: mizhnarodnyi dosvid ta ukraïnski perspektyvy [Normative and legal protection of the rights of indigenous peoples: international experience and Ukrainian perspectives]. *Visnyk Lvivskoho universytetu - Journal of Lviv University*, 37, 161–167 [in Ukrainian].
 6. Krym – tse Ukraina: Stratehiia deokupatsii ta reintehratsii [Crimea is Ukraine: Deoccupation and Reintegration Strategy]. *dspace.oduvs.edu.ua*. Retrieved from <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b01e95bd-f05f-48e3-a643-91708322b425/content> [in Ukrainian].
 7. Pro vnesennia zmin do planu zakhodiv z realizatsii Stratehii deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia [On making changes to the plan of measures for the implementation of the Strategy of deoccupation and reintegration of the temporarily occupied territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol]. *www.kmu.gov.ua*. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-planu-zakhodiv-z-realizatsii-s288-40423> [in Ukrainian].
 8. Pro korinni narody Ukrainyy [About indigenous peoples of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20> [in Ukrainian].
 9. Pro Stratehiiu deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia, Ukaz Prezydenta Ukrainy No No117/2021 [On the Strategy of Deoccupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol: Decree of the President of Ukraine No. 117/2021]. *www.president.gov.ua*. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533> [in Ukrainian].
 10. Pro Stratehiiu deokupatsii ta reintehratsii tymchasovo okupovanoi terytorii Avtonomnoi Respubliky Krym ta mista Sevastopolia [About the Strategy of Deoccupation and Reintegration of the Temporarily Occupied Territory of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0020525-21#Text> [in Ukrainian].
 11. Hrenlandiia otrymala status rozshyrenoi avtonomii. RBK- Ukrayna [RBC-Ukraine. Greenland received the status of extended autonomy. RBC-Ukraine]. *daily.rbc.ua*. Retrieved from https://daily.rbc.ua/ukr/show/grenlandiya_poluchila_status_rashshirenoy_avtonomii210620091/amp [in Ukrainian].
 12. Tkachenko, E. (2018). *Pravovyi zakhyst prav etnichnykh ta moovnykh menshyn. [Legal protection of the rights of ethnic and linguistic minorities]*. Kyiv : «FOP Holemb. O.O.» [in Ukrainian].
 13. Yanin, O. (2024). Svitovyi dosvid reintehratsii tymchasovo okupovanykh terytorii [The world experience of reintegration of temporarily occupied territories]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn ta zovnishnoi polityky: materialy naukovo-prakt. konf., m. - Actual problems of international relations and foreign policy: scientific and practical materials. conference*. Lviv [in Ukrainian].
 14. Burlyuk O. Chapter 4 Lessons from the (un)rule of law in Crimea. Monograph Chapter. 2021. P. 73–95 [in English].
 15. Burney S. Identity, ethnicity, and ethnogenesis: the reintegration of formerly deported Crimean tatars. The Harriman Institute. 2021. Vol. 3, no. 14. P. 7–14 [in English].

16. Gaertner S. Reducing intergroup bias: The common ingroup identity model. New York : Psychology Press, 2000. 212 p. [in English].
17. Gaski H. Samenes historie – Store norske leksikon. Store norske leksikon. Retrieved from https://snl.no/samenes_historie [in English].
18. Indigenous and tribal peoples convention, No. 169. Retrieved from https://webapps.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:REV,en,C169,/Document [in English].
19. International Covenant on Civil and Political Rights. Retrieved from <https://www.coe.int/en/web/compass/the-international-covenant-on-civil-and-political-rights> [in English].
20. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> [in English].
21. Kelman H. Nationalism, patriotism, and national identity: Social-psychological dimensions. Patriotism: In the lives of individuals and nations. 1997. P. 165–189 [in English].
22. Korostelina K. Management of Multicultural Communities in Crimea. Kumarian Press. Retrieved from https://books.google.com/books/about/Building_Peace.html?hl=uk&id=Z7n6gzi1o_IC [in English].
23. Sasse G. The Crimea Question: Identity, Transition, and Conflict. Harvard Series in Ukrainian Studies. Harvard: Harvard University Press, 2007. 368 p. [in English].
24. Sobolieva O. Landscape, Culture, Identity: Repatriation of Crimean Tatars and the Processes of Constructing the Placem. Euxeinos: Governance & Culture in the Black Sea Region. 2019. Vol. 9, no. 27. P. 114–118 [in English].
25. Te Tiriti o Waitangi – the Treaty of Waitangi. Te Ara Encyclopedia of New Zealand – Te Ara Encyclopedia of New Zealand. Retrieved from <https://teara.govt.nz/en/te-tiriti-o-waitangi-the-treaty-of-waitangi/print> [in English].
26. United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Retrieved from <https://www.ohchr.org/en/indigenous-peoples/un-declaration-rights-indigenous-peoples> [in English].
27. Universal Declaration of Human Rights. Retrieved from <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> [in English].
28. Williams B. The Crimean Tatars: From Soviet Genocide to Putin's Conquest. Oxford : Oxford University Press, 2015. 320 p. [in English].
29. Williams B. The Hidden Ethnic Cleansing of Muslims in the Soviet Union: The Exile and Repatriation of the Crimean Tatars. Journal of Contemporary History. 2014. Vol. 37, no. 3. P. 323–347 [in English].